

УДК 746.5:391.4] (477.8) - 028.78

Олена ФЕДОРЧУК

МИСТЕЦЬКА ТРАДИЦІЯ БІСЕРНОГО ОЗДОБЛЕННЯ НАРОДНОЇ НОШІ ПОКУТТЯ

Досліджується мистецька традиція бісерного оздоблення народного одягу Покуття XIX — початку XXI століття. Автор виокремлює три етапи її розвитку. Проводиться порівняльний аналіз технологічних, типологічних та художніх особливостей бісерних творів різних етапів традиції. Розглядаються основні тенденції сучасного етапу традиції.

Ключові слова: мистецька традиція, бісер, прикраса, бісерний декор, народна ноша, Покуття.

© О. ФЕДОРЧУК, 2017

Покуття — етнографічний район низинного Прикарпаття, окреслений на півночі Західним Поділлям (по руслу р. Дністер), на сході та південному сході — Північною Буковиною (дещо західніше верхів'я Прута та частково по руслу р. Черемош), на півдні — Гуцульщиною (горами Карпати), на заході — Бойківським Підгір'ям (по нижній течії р. Бистриці Солотвинської) [51, с. 258]. За сучасним адміністративним поділом Покуття знаходиться на сході Івано-Франківської області.

Ансамбль народного одягу цієї етномистецької зони Прикарпаття характеризується художньо-виразним багатством бісерних компонентів, що з'явилися на Покутті (як також Північній Буковині та Західному Поділлі) найшвидше в Україні — на рубежі XVIII—XIX століть.

У XIX ст. про прикраси з бісеру, як важливий компонент народного одягу покутян, згадували Яків Головацький (1877) [49, с. 72—73], Оскар Кольберг (1882) [64, с. 35—49], Іван Франко (1887) [63, с. 479], Ксаверій Мрочко [54, с. 18—20] та ін.

Від XIX ст. покутські вироби з бісеру почали користуватися чималою популярністю серед колекціонерів народного одягу. І. Франко занотував, що на етнографічній виставці 1887 р. у Тернополі були представлені покутські гердани з колекції Єроніми Озаркевич [63, с. 479]. З каталогу першої хліборобської виставки у Стрию (1909) дізнаємося про експонування покутських бісерних оздоб зі збірок професора Володимира Шухевича та отця Олесьницького з Чортовця [50, с. 29, 32].

Завдяки дослідникам й збирачам народного мистецтва XIX—XX ст. покутські вироби з бісеру представлені у багатьох музейних колекціях. Зокрема, найдавніші (середина — кінець XIX ст.) бісерні оздоби зберігаються у Музеї етнографії та художнього промислу ІН НАНУ (збірка Герміни Озаркевич) та в Національному музеї ім. А. Шептицького у Львові (збірка Володимира Шухевича). Найбільша ж колекція покутських прикрас (кінець XIX — XX ст.) належить Національному музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського (м. Коломия).

Предметом аналітичних наукових розвідок бісерні вироби покутян стали лише у другій половині XX століття. Їх досліджували Антін Будзан (1976) [47], Катерина Матейко (1973, 1977) [52; 53], Галина Стельмащук (1993) [57], Ганна Врочинська (2007) [48], Олена Федорчук (2002, 2007, 2012, 2013) [59; 60; 61; 62].

Попри помітний науковий інтерес до означеної теми, досі немає публікації про бісерне оздоблення народної ноші (БОНН) Покуття як локальну етнічну мистецьку традицію (ЕМТ). Артефакти, літературні джерела та світлина різного часу підказують розглядати таку традицію у рамках трьох якісно відмінних еволюційних етапів, кожен з яких представляє собою наповнене самотутніми рисами окреме явище мистецтва.

Мета статті — дослідити та порівняти технологічні, типологічні, художні особливості БОНН Покуття на різних етапах традиції. Здобуті знання дадуть розуміння механізму та закономірностей еволюції ЕМТ, сприятимуть подальшому розвитку теорії мистецтва.

Наукову новизну публікації складають польові матеріали, а також уперше здійснена реконструкція понад двохсотлітньої традиції БОНН Покуття.

Стаття, у якій висвітлюється багатий на художні ідеї досвід народних майстрів ХІХ — початку ХХІ ст., актуальна у зв'язку із сьогодишньою популярністю мистецтва бісерних виробів.

Найвірогідніше, бісер та прикраси з нього стали з'являтися у покутських селах наприкінці ХVІІІ ст., потрапляючи сюди з Венеційської республіки через південно-східну Європу, перетинаючи румунські та буковинські терени.

З кінця ХVІІІ до кінця ХІХ ст. тривав **перший етап** традиції, протягом якого творчість покутських майстрів перебувала у різних фазах пасіонарно-креативної напруги¹. Правдоподібно, що до 1840-х рр. тривала фаза зародження ЕМТ (несміливі спроби перейняти здобутки чужорідної традиції БОНН); до 1880-х рр. — первинного розвитку (тривали експерименти поєднання запозиченої та місцевої традицій декорування компонентів одягу різними художніми матеріалами). У другій половині ХІХ ст. ЕМТ БОНН Покуття досягла фази креативного піднесення (багатоваріантне використання нагромаджених у попередній час технічних і художніх засобів, запровадження нових творчих ідей).

Упродовж першого етапу ЕМТ з'явилися і набули широкого використання у повсякденному й святково-

му побуті накладні прикраси з бісеру та декоровані бісерними матеріалами дівочі головні убори. Народними майстрами Покуття було закладено основи технології, типології та художньої виразності БОНН.

Спершу серед бісерних виробів з'явилися **накладні прикраси**, що виконували естетичну, оберегову, звичаєво-обрядову, інформаційну та ряд інших функцій [62, с. 648—659].

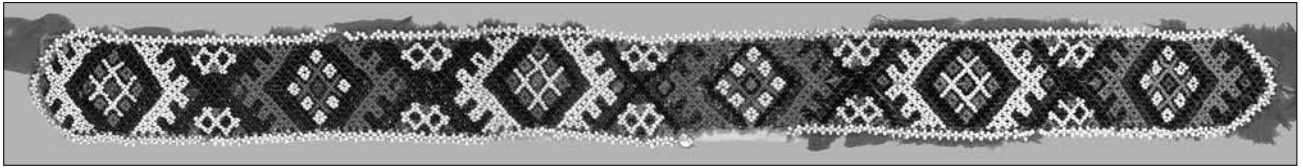
Найпростішою оздобою стало монисто — набрані в разок дрібні коралики. У святкові дні покутянка вбирала мониста з бісеру та більших за бісер скляних намистин, які разом налічували до 40—50 разків [49, с. 73].

Автентичної неповторності ансамблю покутського народного одягу додавали бісерні прикраси, що мали орнаментальну структуру. До найдавніших належав стрічковий гердан, який носили дівчата, парубки і люди одружені, особливо в молодому віці [63, с. 479]. Герданами дівчата прикрашали шию, груди та голову [49, с. 72—73]. Ними також оздоблювали парубочі та дівочі головні убори [64, с. 36]. Упродовж ХІХ ст. популярними жіночими прикрасами стали гердани з пришитими до них металевими хрестиками та монетами.

Найдавнішими зі збережених вважаємо орнаментальні стрічки, нанизані з наддрібного (як макове зернятко) венеційського бісеру. Вже у другій половині ХІХ ст. основна частина прикрас виконувалася з венеційського бісеру дещо більших розмірів. У кінці ХІХ ст. з'явилися також бісерні матеріали богемського виробництва, для яких типовою стала доволі широка палітра ґатунків, розмірів та кольорів [61, с. 156—157].

Пам'ятки першої половини ХІХ ст. засвідчують, що провідною технікою виконання бісерних стрічок було нанизування прийомом «сіточка» зі стороною ромба три, рідше — чотири бісерини. На основі сітчастого нанизування з дрібних намистинок (з діаметром приблизно 1 мм) покутські майстрині створювали ювелірно витончені композиції навіть на стрічках, ширина яких не перебільшувала 8—9 мм [1]. Окрім нанизування «сіточкою» виконавиці прикрас практикували поєднання прийомів «сіточкою» та «хрестик» або «сіточкою» та «колечками». Застосовуючи два прийоми нанизування одночасно майстрині створювали ажурне плетиво, побудоване на контрасті просвітів різної форми та розміру.

¹ Ключовими визначниками рівня пасіонарно-креативної напруги є характерні для часо-простору: загальна чисельність осередків та майстрів, рівень творчої активності майстрів, кількість та якість нових художніх ідей.

Іл. 1. Гердан стрічковий. Кінець XIX ст., с. Тишківці Городенківського р-ну. Збірка Володимира Шухевича. НМЛ, С-64. Фото А. Кіся

Іл. 2. Світлина святково вбраних дітей. Фрагмент. Кінець XIX ст., Великдень у с. Тишківці Городенківського повіту. ІН НАНУ, ІФБ-11279

Орнамент, що значною мірою залежав від структури плетива, характеризувався багатством мотивів та їхніх графем. Найпоширенішими на покутських герданах першої половини — середини XIX ст. були композиції зі щільно укладених лінійно переданих ромбічного [2] та хрещатого мотивів [3]. Побутували також свастя [4], сердечка [5], зигзаговидний [6], півружевий [7], гребінчастий [8] та шнуровидний [9] мотиви. На Городенківщині такі композиції виконували з бісеру чотирьох кольорів: білого, темно-вишневого, темно-зеленого (або світло-зеленого) та вохристого [10]. На Снятинщині до цієї гами часто долучали бісер синьої (світлого та темного відтінків) та рожевої барви, експериментуючи з різноманітним кольоровим поєднань [11]. Схожу палітру (як також орнаментальний репертуар) мали й кіцманські композиції. Звідси маємо доказ сильних мистецьких взаємовпливів у творчості майстрів розташованих поряд покутських та буковинських сіл.

Упродовж другої половини XIX ст. покутська ноша збагатилася новими типами прикрас. Серед стрічкових герданів з'явилися плетінки довжиною до 50—60 см та до 4 см шириною. Найдовшими стрічками

прикрашали груди. Особливою художньо-композиційною довершеністю вирізнявся гердан, на низаний не менш як на 10—12 нитках. Таку прикрасу нашивали по центру червоної вовняної тасьми та облямовували ланцюжком, який виконували нанизанням «у хрестик» або рідше — «колечками», використовуючи здебільшого бісер білої барви. (Іл. 1). Значно рідше ланцюжок, яким обрамляли основну композицію, плели з бісеру двох або трьох кольорів.

Наприкінці XIX ст. на Покутті ужитку набули різної довжини (нашийний та нагрудний варіанти) стрічковий гердан з підвісками та однодільна слянка. Остання відрізнялася від гердана своєю заокругленою формою. Серед улюблених мотивів декору — варіанти ромба та хреста.

Як демонструють світлини кінця XIX ст. зі с. Тишківці Городенківського р-ну, святкову одіж місцевих парубків та дівчат на виданні, а також дітей молодшого віку прикрашали одночасно декількома стрічковими герданами [12]. (Іл. 2).

В окремих селах Покуття побутувала об'ємна плетінка, що декорувалася мотивами кілець або спіралей [13]. Важливим засобом художньої виразності небагатої на варіативність мотивів прикраси став її колорит. На городенківських об'ємних плетінках він був переважно чотириколірним (білий, вохристий, вишневий та зелений кольори), тоді як на снятинських включав до семи барв (додатково — рожева, синя, чорна барви) [14].

До унікальних бісерних прикрас покутського народного одягу належало винятково трудомістке у виготовленні обплетене монисто. Його основу становили червоні вовняні кульки або вкриті червоними вовняними нитками дерев'яні намистини [60, с. 56, 102]. Бісерне плетиво на таких намистинах виконували з дрібних кораликів 2—4 кольорів. Кожну з намистин орнаментували мотивами різнобарвних кілець або спіралей. Застосовуючи той чи інший мотив та поєднуючи кожен раз інші кольори, народні майстрині прагнули надати кожній з обплетених намистинок оригінальності [15].

Чоловічі головні убори прикрашали трясунками. Оздоба мала вигляд пучка волосин чи дротиків, на які нанизували різнобарвний бісер, увінчуючи розмаїтими великими (переважно пустотілими) намистинами, що брязкотіли ударяючись одна об одну при потріпуванні. Завдяки усьому багатству прикрас (стрічковим герданам, трясункам, вовняним кутасиками, качиному та павиному пір'ю, пучку ковили) створювався неповторний у своїй красі головний убір, за яким легко було розпізнати парубка з Покуття.

У святковому жіночому одязі побутував нанизаний з бісеру пояс [16]. Про особливості використання такої нині забутої прикраси в ансамблі народного одягу покутянки можемо судити зі світлини рубежу ХІХ—ХХ ст., що закарбувала двійко дівчат зі с. Торговиця Городенківського р-ну. На одній з дівчат — винизаний з бісеру пояс, одягнений поверху значно ширшої за бісерну прикрасу ткані крайки [45]. (Іл. 3).

Друга половина ХІХ ст. стала часом подальшої еволюції орнаментики. Завдяки використанню бісеру дещо більших аніж досі розмірів прикраси стали ширшими і, як уже згадувалося, з'явилося чимало довгих стрічкових герданів і силянок. Зростання масштабу композиції створило додаткові можливості в експериментуванні з графемами мотивів. Ще багатшими стали орнаментальні форми, посилювався контраст їхніх розмірів. Композиції наповнилися складними багатоеlementними мотивами, серед яких набули розвитку варіанти ромба, хреста, свасті, зигзагу, різок, також гребінчастий та шнуроподібний взори [17]. Важливим засобом виразності залишався колорит, в якому збереглося панування білого, темно-вишневого темно-зеленого та вохристого кольорів.

У середині ХІХ ст. в покутській ноші поширилися декоровані бісером дівочі **головні убори** — чільце та весільний вінок, які мали естетичне, оберегове та звичаєво-обрядове призначення [62, с. 648—659]. Декор таких виробів виконували у техніках нанизання та шиття бісером.

Поширеним було чільце, яке мало вигляд нанизаного стрічкового гердана (з підвісками або без них), накладеного на тверду основу, попередньо вкриту червоною вовняною або оксамитовою тканиною [18]. Прикметно, що такий дівочий убір голови на Покутті багато де називали «герданом» [57, с. 113].

Іл. 3. Світлина святково вбраних покутянок. Кінець ХІХ ст., с. Торговиця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. ПМА за 15 серпня 2012 р.

Іл. 4. Весільний вінок. Кінець ХІХ ст., с. Остапківці Городенківського повіту. МЕХП, ЕП-22766. Фото О. Федорчук

Побутувало й чільце з нашитим на тканину декором. Для прикладу, у кінці ХІХ ст. в с. Олієво-Королівка (нині Городенківського р-ну) тверду (картону, шкіряну) основу вкривали парчевою тканиною, поверху якої нашивали орнамент з вовняних кутасиків та різнобарвних кораликів. Низом дівочій убір прикрашали підвісками з намистин [19].

Чільце було частиною збірного весільного вінка. Окрім широкого чільця, на голову молодої клали також кілька вузких стрічкових герданів. Увінчував убір молодої барвінковий вінок, позначений чотирма (навсібіч) червоними китицями. З голови на плечі спадали заокруглені в петельки різноколірні пасма вовняної пряжі або стрічок. (Іл. 4).

У деяких селах Снятинщини побутував цільний весільний вінок. Про «карабулю», виконану з твердого паперу і прикрашену герданами, яку дівчата зі с. Завалля носили у свята та неділі, наприкінці ХІХ ст. згадував Ксаверій Мрочко [54, с. 20]. Ви-

Іл. 5. Світлина весільної групи. Фрагмент. 1887 р., с. Тулухів Снятинського повіту. ІН НАНУ, ІФБ-10645

сокий вінцеподібний убір молоді щільно зашитий стрічковими герданами можемо побачити на світлині з с. Тулухів Снятинського р-ну, яка експонувалася на Тернопільській виставці 1887 р. [20]. Передню частину убору прикрашає вінок зі штучних квітів, верхнім краєм — павині пір'я. (Іл. 5).

Відносно невисокий вінцеподібний убір молоді зі с. Княже Снятинського р-ну зберігається у МЕХП [21]. Основа весільного вінка вкрита парчевою тканиною, поверху якої накладені три бісерні стрічки, штучні квіти та павині пера. У центрі убору — гердан з геометричною композицією, в основі якої мотив ромба з очком (нанизування на 12 нитках «сіточкою»). Верхній та нижній краї виробу прикрашають подібні між собою тоненькі плетінки-ланцюжки з косицевим мотивом (нанизування на двох нитках «колючками»).

Аналогічні варіанти цілого весільного вінка побутували у ХІХ ст. на Кіцманщині (Північна Буковина), що ще раз підтверджує тогочасні художні взаємовпливи у творчості снятинських та кіцманських майстрів.

Мистецтвознавчий аналіз творів дозволяє стверджувати, що у 1880-х рр. традиція БОНН покутян досягла фази креативного піднесення. На рубежі ХІХ—ХХ ст. найбільш успішні новації у технології, типології та художній стилістиці бісерних виробів обумовили появу низки інновацій (засвоєних новацій), які дозволяють говорити про початок наступного — **другого етапу** ЕМТ БОНН (перша

половина ХХ ст.). Упродовж 1900—1940-х рр. знайшла логічне продовження фаза креативного піднесення, однією з важливих ознак якої стало запровадження низки нових художніх ідей.

Поряд із способом нанизування «на декілька ниток» з'явилося нанизування «на одну нитку» прийомами «сіточка» та «мозаїка». У практику покуцьких майстрів увійшла техніка бісерного тkania. Окрім того спостерігалося примноження типологічного розмаїття компонентів народної ноші, які виготовляли із застосуванням бісерних матеріалів. Зростало й художньо-стилістичне багатство творів.

Серед **накладних оздоб** продовжували широко побутувати бісерні мониста («пацьорки», «шнурки», «мохталіки»)². Популярними залишалися нашійні варіанти стрічкових герданів та силянок, внаслідок чого орнаментика цих типів прикрас зазнала найбільшого розвитку. Зокрема, до поширених у ХІХ ст. додалися нові графеми ромба, спарених ромбів («вісімка»), хреста, шести- або восьмикутної розети («штерна», «ружа»), зображеної іноді уполовину («півружа») та ін. Геометрична орнаментика переважала також на нашійних стрічкових герданах, виконаних у техніці тkania. До улюблених мотивів тканих композицій належали ромб та восьмипелюсткова розета [22]. Завдяки застосуванню техніки тkania в орнаментиці з'явилися геометризовані форми фітоморфних та орнітоморфних (рідше) мотивів [23].

Тогочасна ринкова пропозиція чималої палітри бісерних матеріалів вплинула на багатоваріантність кольорового рішення прикрас. Традиційний колорит втратив вохристу барву³, натомість наповнився відкритими відтінками жовтого, червоного, зеленого, синього кольорів. Частіше ніж досі майстрині стали вживати чорну (або темно-коричневу) барву. Па-

² ПМА. Записано 3 липня 2001 р. у с. Пшеничники Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл. від Шешурак Ганни Іванівни, 1920 р. н.; записано 9 липня 2013 у с. Казанів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Грабчук Марії Михайлівни, 1921 р. н.; Записано 10 липня 2001 р. у с. Озеряни Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Гілюк Параски Михайлівни, 1922 р. н.

³ В середовищі народних майстринь першої половини ХХ ст. така барва носила назву «старе жовте», що засвідчувало її архаїчність, викликану не стільки новими художніми смаками як ринковою пропозицією: бісер вохристого кольору зник із асортименту, бо було виявлено шкідливість його виробництва.

літра бісерних нашійних стрічок та сисянок зросла до 7—9, а іноді й більше кольорових відтінків. Окремі барви нерідко були представлені буквально кількома кораликами [24].

Довершуючи нашійний гердан замість червоної волічкової тасьми покутські майстрині почали використовувати тасьму різних (не лише червоного) кольорів [25]. Ткану на міцних нитках нашійну оздобу часто робили без підкладки.

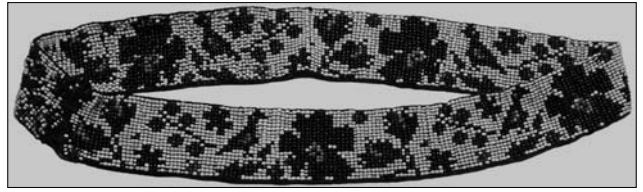
Компонентом святкового дівочого одягу залишався стрічковий гердан для голови, який, судячи з музейних пам'яток та історичних світлин, найбільше любили носити на Снятинщині та Городенківщині [26]. Зокрема, світлини першої половини ХХ ст. нерідко фіксують таку прикрасу як складову ансамблю молодіжної та дитячої ноші [56, іл. 81, 148, 257].

Однаково популярними на усьому Покутті був стрічковий гердан як прикраса головних уборів нареченої та нареченого [27]. На Городенківщині солом'яний капелюх молодого продовжували прикрашати відразу декількома нанизаними бісерними стрічками⁴. На Коломийщині на убір молодого клали один гердан, який стали виконувати у техніці ткання, завдяки чому поряд з геометричними з'явилися композиції з фітоморфними та орнітоморфними мотивами. (Іл. 6).

Упродовж першої половини ХХ ст. розповсюдження набули нагрудні варіанти стрічкового гердану з підвісками та однодільної сисянки, які виконували у техніці нанизання. Часто такі оздобили мали аналогічний декор з двоярусною композицією. Основну орнаментальну смугу (верхній ярус) композиції вибудовували зі складних багатоеlementних мотивів ромба, розети, хреста, шестикутника, баранячих ріжок абощо, аналогі яким легко розшукати на прикрасах кінця ХІХ ст. [28]. Додаткову орнаментальну смугу (нижній ярус) komponували з декількох паралельних зигзагоподібних ліній, які іноді перемежовували рядком з дрібних різнобарвних мотивів-елементів, наприклад, одинарних [29] або спарованих хрестиків [30]. (Іл. 7).

Обидва типи прикрас (стрічковий гердан з підвісками й однодільна сисянка) мали довгі петлеподібні підвіски («бомблики», «ключки», «ц'юмблики»). Такі підвіски часто набирали з бісеру або склярусу

⁴ ПМА. Записано 6 липня 2001 р. у с. Чортовець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Герасимко Марії Іванівни, 1928 р. н.

Іл. 6. Стрічковий гердан. Бісер, нитки, ткання. 1930—1940-ві рр., Коломийський р-н Івано-Франківської обл. Приватна колекція Ольги Колодій. Фото О. Федорчук

Іл. 7. Однодільна сисянка «сисянка». Бісер, нитки, нанизання. Перша половина ХХ ст., с. Ганьківці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. ПМА за 24 серпня 2013 р. Фото О. Болюка

червоного кольору. Це підсилювало композиційну активність червоної барви, що зустрічалася в орнаменті і нерідко була барвою тасьми, на яку нашивали довгий виріб.

До прикрас жіночого одягу належала об'ємна плетінка («червачок», «кішечка»⁵). Нанизуючи таку прикрасу, майстрині продовжували виконувати узвичаєний кільце- або спіралевидний орнамент. Ближче до середини ХХ ст. строкате різнобарв'я кільце та спіралей часто укладали на тлі чорного кольору. Уживаючи до десяти різних барв в одному творі, майстрині нерідко відмовлялися від чіткого рапорту кольорів. Завдяки такому композиційному прийому дещо ускладнювали простий орнамент, додавали йому динамічності [60, іл. 47]. Прикраса кріпилася на шиї завдяки зв'язці з пасма ниток шнурівці, яку протягали в отвір пустотілого виробу. Колір (здебільшого червоний або малиновий) шнурівки збагачував палітру оздобі⁶.

Судячи з поодиноких пам'яток, ще у першій половині ХХ ст. побутовало обплетене монисто [46].

Прикрасою заможної покутянки залишався нанизаний з бісеру пояс [58, с. 199, 265]. Як демонстру-

⁵ ПМА. записано 9 липня 2013 у с. Казанів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Грабчук (Гультейчук) Марії Михайлівни, 1921 р. н. та Галік Марії Стефанівни, 1919 р. н.

⁶ ПМА. записано 10 липня 2013 у с. Мишин Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Мельникової Ганни Іванівни, 1930 р. н.

Іл. 8. Світлина молодіжного хору. Фрагмент. 1920-ті рр., с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. ГКМ «Покуття», КН-166

ють два унікальні експонати з музею у с. Іллінці Снятинського р-ну в покутській чоловічій народній ноші з'явилися широкі пояси, вишиті бісером на оксамиті⁷.

Новою оздобою одягу стала зубчата силянка⁸. За аналогією форми майстрині часто називали її «пілкою»⁹ або «зубатою»¹⁰. Виконували таку прикрасу прийомом сітчастого або мозаїчного нанизування.

Серед нагрудних оздоб з'явилися нові типи ґерданів: розетковий, кутовий, хрещатий та перетинчастий. Останні два мали невеликий ареал. Зокрема, хреща-

тий ґердан був знаний можливо лише на Покутті, а перетинчастий, окрім Покуття, — у наближених селах Бойківщини та Гуцульщини [60, с. 52].

Нові типи ґерданів побутували під різними означеннями. Для прикладу, розетковий ґердан у с. Бортники Тлумацького р-ну іменували «плекінка» (за технікою виконання)¹¹, у с. Пужники цього ж району — «штани» (за формою прикраси), у с. Казанів Коломийського р-ну — «тризубом»¹² (за назвою часто уживаного мотиву). Хрещатий ґердан у с. Пшеничники Тисменицького р-ну називали «штанетами»¹³, а перетинчастий ґердан у с. Петрів Тлумацького р-ну — «перехрестям»¹⁴.

У деяких селах Покуття і також на Східній Бойківщині зустрічалася нагрудна прикраса у формі прямокутника — «язик», «півсьорок»¹⁵, «цапка»¹⁶. Таку оздобу виконували у техніці нанизування, використовуючи поряд із бісером також склярус. Так званий «язик» мав розріджене плетиво, на якому можна було створювати лише нескладні орнаментальні композиції у вигляді паралельно укладених ромбів та смуг. Прикрасу кріпили на шії при допомозі шнурівки або стрічки [60, с. 56].

У парубочій ноші побутували багатобарвні трясунки («трисунки», «тресунки»), якими зазвичай значили капелюх молодого (від моменту як він просватав дівчину) [57, с. 162]. Після весілля трясунки та інші прикраси знімали з убору, залишаючи лише павине пір'я (т. зв. «пави») ¹⁷.

⁷ ПМА. Зафіксовано 27 липня 2015 р. у музеї с. Іллінці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.

⁸ ПМА. Записано 3 липня 2001 р. у с. Надорожній Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Бліндар Євдокії Петрівни, 1912 р. н.; Записано 4 липня 2001 р. у с. Пужниках Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Цуп'як Параски Михайлівни, 1941 р. н. ПМ Оксани Шпак. Записано 6 липня 2013 р. у с. Баб'янці Коломийського р-ну від Гейтоди Марії Федорівни, 1936 р. н.; ПМА. Записано 9 липня 2013 р. у с. Жукотин Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Данилишин Єви Михайлівни, 1933 р. н.

⁹ ПМА. Записано 4 липня 2001 р. у с. Пужниках Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Родчин Ганна Юрківна, 1910 р. н.; ПМ Оксани Шпак. Записано 6 липня 2013 р. у с. Баб'янці Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Гейтоди Марії Федорівни, 1936 р. н.

¹⁰ ПМА. Записано 4 липня 2001 р. у с. Королівці Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Ковальчук Марії Дмитрівни, 1936 р. н.

¹¹ ПМА. Записано 4 липня 2001 р. у с. Бортники Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Карп'яка Івана Михайловича, 1936 р. н.

¹² ПМА. записано 9 липня 2013 у с. Казанів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Грабчук (Гультейчук) Марії Михайлівни, 1921 р. н.

¹³ ПМА. Записано 3 липня 2001 р. у с. Пшеничники Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл. від Шешурак Ганни Іванівни, 1920 р. н.

¹⁴ ПМА. Записано 7 липня 2001 р. у с. Петрів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Скрипник Марії Василівни.

¹⁵ ПМА. Записано 4 липня 2001 р. у с. Пужниках Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Цуп'як Параски Михайлівни, 1941 р. н.

¹⁶ ПМА. Записано 4 липня 2014 р. у с. Буківна Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Онищук Анни Дмитрівни, 1932 р. н.

¹⁷ ПМА. записано 9 липня 2013 у с. Казанів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Галік Марії Стефанівни, 1919 р. н.

На Снятинщині трясунками прикрашали також зачіску молоді¹⁸.

На початку ХХ ст. доповненням чоловічої та дівочої ноші став тканий з бісеру котильон (у формі п'ятикутника — прямокутника з дашком), який кріпили на грудях або поясі. Як свідчать ілюстративні джерела, зображення на котильоні часто демонструвало етнічну приналежність власника. Для прикладу, світлина 1920-х рр. молодіжного хору зі с. Чернятин Городенківського р-ну зафіксувала на грудях дівчат та хлопців котильони з тризубом. (Іл. 8). А світлина 1924 р. молоді пари зі с. Підвисоке Снятинського р-ну зберегла зображення почепленого на тканий пояс парубка котильона з гербом Галичини — левом у короні [56, іл. 22].

Чоловічу ношу доповнили нанизані й ткані з бісеру краватки¹⁹. На Покутті також зустрічалися краватки у вигляді двох троху звужених догори смужок темної оксамитової тканини з вишитим декором²⁰. Геометричний або рослинний орнамент іноді доповнений національною символікою стверджував українське походження власника такої прикраси [55, с. 372].

Творчість майстринь першої половини ХХ ст., поряд з універсальними для усього Покуття рисами, мала деякі локальні відмінності. Зокрема, нашій гайдани та силянки майстринь Коломийщини відзначалися найбагатшою варіативністю мотивів та кольорових поєднань. Побутовали прикраси з білим та темним (темно-вишневим, темно-брунатним, темно-фіолетовим, чорним) тлом, палітра яких будувалася на поєднанні найрізноманітніших кольорів [31].

Більшість бісерних прикрас Снятинщини мала світлу палітру, в якій домінували біла та яскраві жовта, блакитна і червона барви, звучання яких увиразнювали темні відтінки різних кольорів [32]. Прикраси з темним тлом на Снятинщині склали зовсім

Іл. 9. Світлина весільної пари. 1940-ві рр., с. Підвисоке Снятинського району. ПМА за 24 липня 2015 р.

незначний відсоток і, правдоподібно, засвідчували художні впливи сусідніх осередків.

Найтісніший зв'язок з давньою традицією підтримували майстрині Городенківщини. Упродовж першої половини ХХ ст. і, навіть, значно пізніше в народному одязі краю побутовати стрічкові гайдани для шиї, голови та грудей, які за орнаментикою та колоритом повторювали оздоби ХІХ століття.

Упродовж першої половини ХХ ст. у весільній обрядовості продовжували функціонувати дівочі **головні убори** — чільце та весільний вінок, про що свідчать численні родинні фото. (Іл. 9).

У композиціях чільця та стрічкових гайданів (якими декорували убір) переважили геометричні мотиви, відомі з ХІХ ст. Серед традиційних — гребінчастий [33], есовидний [34], шнуровидний [35], ріжкатий [36], свастя [37], «головка́тий» [38]. Прикрасу для дівочого головного убору нашивали на червону вовняну стрічку і вона зазвичай зберігала облямовування нанизаним «у хрестик» ланцюжком. Майже не зазнала змін колористика творів, яка традиційно ґрунтувалася на поєднанні білої, вохристої, темно-вишневої та темно-зеленої барви. За відсутності вохристого стали вживати яскраво-червоний або помаранчевий бісер. На Снятинщині давній колорит доповнювали одним, або декількома кольорами: жовтим, блакитним, рожевим, фіолетовим [39].

Упродовж першої половини ХХ ст. бісерні матеріали почали з'являтися у декорі **вбрання**. Але аж до середини ХХ ст. покутські майстрині вишивали сорочки майже виключно нитками, й використовували

¹⁸ ПМА. записано 9 липня 2013 у с. Казанів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Галік Марії Стефанівни, 1919 р. н.; Записано 10 липня 2013 р. у с. Великий Ключів Коломийського р-ну від Мочернюк Ганни Василівни, 1953 р. н.

¹⁹ ПМА. Записано 13 серпня 2012 р. у с. Сопів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Топольницької Марії Петрівни, 1932 р. н.; Записано 9 липня 2013 р. у с. Казанів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Галік Марії Стефанівни, 1919 р. н.

²⁰ ПМА. Зафіксовано 27 липня 2015 р. у музеї с. Іллічів Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.

Іл. 10. Світлина весільної пари. 1960-ті рр., Городенківський р-н Івано-Франківської обл. НМНМГП, Ф-137

вали бісер хіба що зрідка у вигляді вкрапель. До пам'яток початку ХХ ст. відноситься жіноча сорочка зі с. Стецева Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., вишита нитками та бісером [40]. Традиційну вишивку червоною та вишневою вовною звселів фактурний декор зі шнуровидним мотивом, виконаний бісером шести кольорів.

Не торкнулася Покуття й широка мода на вишиті бісерними матеріалами оксамитові безрукавки. Такого типу виробів майже не збереглося, старожили про них згадують нечасто²¹. Вкрай мало свідчень побутування декорованого бісерними матеріалами поясного одягу. До раритетних пам'яток відноситься вишитий бісером оксамитовий фартушок з музею у с. Ілліці Снятинського р-ну²². Подібні до цього експонату фартушки можна бачити на світлинах 1920—1930-х рр. зі Снятинщини [58, с. 189, 191, 197].

Загалом вишивання бісерними матеріалами у першій половині ХХ ст. ще не набуло масовості. Широке впровадження бісерної вишивки, як техніки декорування компонентів одягу, стало ознакою третьо-

го етапу традиції. Власне початок третього сучасного етапу традиції (середина ХХ — початок ХХІ ст.) ми маркуємо спалахом бісерної вишивки (кінець 1940 — початок 1950-х рр.) як інноваційної художньої ідеї буковинських майстрів, творчість яких перебувала у фазі креативного піднесення.

На Покутті ж **третій етап** ЕМТ БОНН розпочався з фази реверберації (в одних осередках — повне або часткове згасання творчості, в інших — інерційна творчість, характерною особливістю якої є відсутність новацій). Спричинена руйнівними наслідками війни, браком бісерних матеріалів, насаджуванням чужорідних стереотипів краси, ця фаза протривала від 1940-х до 1970-х років. У 1970-х рр., значною мірою завдячуючи мистецьким досягненням буковинців, цікавість покутян до творчості з бісером відродилася. Відбувся перехід від фази реверберації (1940—1960-ті рр.) через фазу актуалізації (1970—1980-ті рр.) до фази креативного піднесення, яка триває й сьогодні. Знову набули популярності накладні прикраси та декоровані бісером дівочі головні убори. Найбільший же відсоток сучасних виробів становлять вишиті бісерними матеріалами компоненти народної носії. У творчості народних майстрів з'являються якісно нові твори, що органічно продовжують поступ ЕМТ БОНН Покуття.

Отож третій етап покутської традиції відзначений спершу загасанням, а з 1970-х рр. піднесенням пасіонарно-креативної напруги.

У 1950-х рр. виготовлення **накладних прикрас** з бісеру значно скоротилося. Однак, в ужитку залишалися вироби довоєнного часу щонайбільше стрічкові гердани, які дівчата носили на шії та грудях а парубки — на капелюхах. Побутували також стрічкові гердани з підвісками, однодільні та зубчасті силлянки, розеткові гердани, краватки, трясунки.

Найчастіше бісерні оздоби супроводжували весільний одяг молодої. Так на світлині 1960-х рр. з Городенківщини обоє молодят вбрані у вишиті сорочки [41]. Інші не менш важливі атрибути українського весілля зберегла лише ноша нареченої. Поряд з різнорідними монистами груди молодої прикрашає стрічковий гердан з підвісками. Голова увінчана весільним вінком, центральну частину якого займає чільце. Нижній край чільця оздоблюють підвіски з дутих намистин. Композиція нагрудного стрічкового гердану та чільця є узвичає-

²¹ ПМА. Записано 5 липня 2013 р. у с. Джурків Коломийського р-ну від Андрейчук Ганни Павлівни, 1913 р. н. та Городько Параски Петрівни, 1933 р. н.; записано 6 липня 2013 у с. Баб'янці Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Петрик Параски Федорівни, 1937 р. н.; записано 9 липня 2013 у с. Жукотин Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Данилишин Еви Михайлівни, 1933 р. н.

²² ПМА. Зафіксовано 27 липня 2015 р. у музеї с. Ілліці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.

ною для покутських творів першої половини ХХ століття. (Іл. 10).

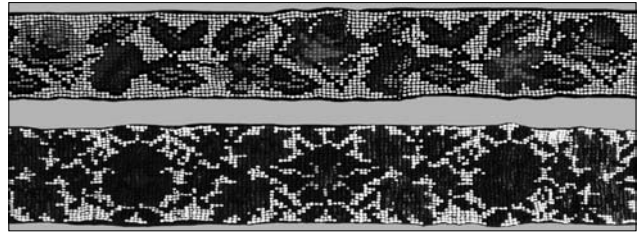
У багатьох селах Покуття довго не виходив з ужитку стрічковий ґердан для капелюха молодого. Навіть тоді, коли у селі не залишалося жодної місцевої майстрині, убір молодого, а подекуди й дружбів, продовжували прикрашати стрічковими ґерданами, придбаними у сусідньому селі, або й на Гуцульщині.

У 1970-х рр., про що свідчать артефакти, на Покутті, почалося відродження народної творчості з бісером [42]. Зростання цікавості покутянок, щонайбільше до вишитих бісером сорочок, було спровоковане буковинками, творчість яких, оминувши фазу реверберації, розвивалася навіть у 1940-х роках. Активно вишиваючи бісером буковинки шукали мистецькій продукції нових споживачів за межами свого ареалу, зокрема й на Покутті. Художні впливи буковинського мистецтва стали важливим фактором актуалізації, відродження та подальшого розвитку мистецтва бісерних виробів на Покутті. Сприяло піднесенню творчості покутянок відновлення надходжень бісеру у вітчизняну торгівельну мережу.

Від 1990-х рр. виконання бісерних творів стало для багатьох місцевих майстринь популярним домашнім промислом. Водночас наголосимо, що призупинення народної творчості упродовж 1950—1960-х рр. призвело до втрати окремих навиків. З новою хвилею популярності бісерного рукомеслу, замість нанизування «на декілька ниток» розповсюдилося значно легше в роботі нанизування «на одну нитку». Широкого використання набула техніка бісерного ткання, на основі якої покутські майстрині стали створювати найрізноманітніші геометричні та геометризовані узори.

Попри, прийнятні зрушення, стали відбуватися й деякі негативні переми. Зокрема, зменшилося типологічне розмаїття бісерних виробів: основний відсоток прикрас почали складати стрічкові ґердани та селянки. Із багатьох творів зникла оригінальна краса автентичної орнаментики. В композиціях запанували мотиви нескладних форм та малоколірна гама. Особливо прикорм є той факт, що більшість майстрів, котрі працюють у сфері художніх промислів, почали використовувати дешеві неякісні бісерні матеріали.

Водночас, як і колись, так і тепер, продовжують з'являтися твори, автори яких наділені чуттям краси та володіють достатнім досвідом. Чимало таких

Іл. 11. Савчук Марія Миколаївна (1937 р. н.). Стрічкові ґердани «лапки» на капелюх молодого та дружби. Бісер, нитки, тканиня. 2000 р., с. Великий Ключів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. ПМА за 10 липня 2013 р. Фото О. Федорчук

майстрів працює в осередках, де творчість з бісером ніколи не переривалася. Найбільше таких осередків у селах Коломийщини та Снятинщини.

Виготовлення стрічкових ґерданів («лапок») для прикрашання капелюха молодого та дружбів постійно підтримувалося у с. Великий Ключів Коломийського р-ну²³. Історичні світлини з цього та найближчих сіл засвідчують, що у середині ХХ ст. на зміну «лапкам» з нанизаними геометричними зображеннями прийшли прикраси з тканими геометризованими композиціями. Капелюх молодого стали значити ґерданом «лапками із зозульками» — пташками, зображеними у квітах. А капелюхи дружбів — «лапками із квітками» — самими лише фітоморфними мотивами. (Іл. 11).

Відомим покутським осередком виготовлення бісерних прикрас на продаж є с. П'ядики Коломийського р-ну, де традиція бісерних виробів у 1950—1960-х рр. перебувала у стані згасання. Як наслідок — сьогодні спостерігаємо виконання неширокого асортименту творів, дублювання одних і тих само орнаментальних схем, що різняться лише колоритом. Вироби мешканок цього сучасного осередку художнього промислу знаходять збут по усій Івано-Франківщині та за її межами і тим самим, на жаль, провакують масову примітивізацію естетичних смаків. Водночас, П'ядиківський осередок відомий також своїм творчим потенціалом. Сучасну традицію художніх виробів з бісеру у селі плідно розвивають Чулак Марія Дмитрівна [67], Танчинець Оксана Миколаївна [66], Чорненький Володимир Володимирович і Чорненька Уляна Михайлівна. У творах цих майстрів бачимо поступ ЕМТ БОНН Покуття та Гуцульщини.

²³ ПМА. Записано 10 липня 2013 р. у с. Великий Ключів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Мочернюк Ганни Василівни, 1953 р. н.

Іл. 12. Молода в весільному вінку. 2015 р., с. Підвисоке Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. ПМА за 24 липня 2015 р. Фото О. Федорчук

Мистецтво накладних прикрас з бісеру знайшло продовження також у творчості заслуженої майстрині народного мистецтва України — Генік Євгенії Петрівни [43]. Творчість цієї видатної майстрині вишивання, ткацтва та бісерування, котра народилася у 1926 р. на Гуцульщині (с. Верхній Березів Косівського р-ну Івано-Франківської обл.), а з 1950-х рр. працювала на Гуцульщині та Покутті, представлена авторськими ансамблями жіночої та чоловічої ноші Гуцульщини та Покуття [65].

Зростання інтересу до художніх виробів з бісеру відбувається у контексті національного відродження, одним з проявів якого є створення низки фольклорних колективів. Невід'ємною частиною знову актуальної народної покутської ноші став її бісерний декор. Зразково-показовими є індивідуальні варіанти декорованого бісерними виробами ансамблю народного одягу учасників фольклорно-етнографічного колективу «Родина» зі с. Підвисоке Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. [56, іл. 44, 45, 47, 57, 58, 68, 69]. Успішна творчість сучасних майстринь безпосередньо завдячує тривалим традиціям Снятинського осередку. У композиціях тамтешніх стрічкових герданів та слянок неважко розшукати автентичні мотиви. У бісерних творах збереглася багатобарвність, у якій домінує світла тональність.

Ще у 1960-х рр. продовжували побутувати оздоблені бісерним декором дівочі **головні убори**. З нагоди весілля чільце ставало частиною багатокомпонентного розбірного головного убору нареченої та дружок.

У с. Підвербці Тлумацького р-ну чільце мало вигляд широкого гердану з підвісками («бомбликами»), який нанизували на 14, або й більше нитках²⁴. У с. Живачів цього ж району чільце оздоблювали шістьма тоненькими герданцями, нанизаними на 4 нитках²⁵. У весільні дні голову молодої та дружок, окрім чільця, прикрашали також накладними прикрасами з квітів, пір'я, одноколірних і орнаментованих стрічок, тоненьких герданців, вовняних упліток.

У с. Раковець Городенківського р-ну чільце розшивали намистинками та вовняними кутасиками [58, іл. 4]. Голову молодої та дружок, окрім чільця, прикрашали також орнаментальними шовковими стрічками, що спадали по спині та плечах майже до колін. Убір молодої традиційно значили червоними вовняними «китічками», які нашивали з чотирьох сторін золоченого барвінкового вінка, що накладався на маківку убору [44].

Наприкінці ХХ ст. на Тлумаччині, Коломийщині та Городенківщині декоровані бісером дівочі головні убори стали виходити з ужитку. Лише в окремих селах Снятинщини, таких як Прутівка, Тулова, Устя, Підвисоке, традиція весільного вінка молодої збереглася й продовжує еволюціонувати. (Іл. 12).

Друга половина ХХ ст., як уже відзначалося, стала часом розповсюдження декорованого бісером **вбрання**.

Ще у 1970—1980-х рр. на Покутті одні і ті самі майстрині практикували роздільне вишивання нитками та бісерними матеріалами. Завдяки цьому, попри вплив орнаментики буковинської вишивки, частина вишитих бісером творів мала покутські взори, які майстрині переносили з традиційної вишивки нитками. У вишиванні сорочок найбільшого поширення набув півхрестиковий стіб. Для декорування безрукавок та різних типів поясного

²⁴ПМА. Записано 7 липня 2001 р. у с. Підвербці Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Ящук Анни Миколаївни, 1925 р. н.

²⁵ПМА. Записано 7 липня 2001 р. у с. Живачів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Гутовської Марії Іванівни, 1927 р. н.

одягу — комбінація швів «уперед голкою», «стебнівка», «вільна гладь».

Мотиви покутської орнаментики дістали розвиток у творчості майстрині зі с. Старі Кути Косівського р-ну — Галицької Ганни Михайлівни (1939 р. н.), яка почала вишивати бісерними матеріалами (січкою, бісером) ще у 1960-х роках. Вишиті бісером сорочки й нині складають основний асортимент її мистецького доробку. До улюблених належить мотив «цвіт папороті», поширений у Старих Кутах та найближчих селах від 1930-х років²⁶.

У 1990-х рр. вишивання бісером та січкою стало покликанням доньки майстрині — Галицької Марії Михайлівни (1962 р. н.). Серед кращих робіт цієї вишивальниці — сорочки з мотивом «ружі» та «давній взір»²⁷. (Іл. 13). Графічні та кольорові рішення цих та інших творів є авторськими інтерпретаціями композицій, характерних для покутських вишивок нитками.

Наприкінці ХХ ст. типологічне розмаїття компонентів вбрання значно зросло. Окрім сорочок, бісером стали вишивати також опинки, спідниці та пояси. Популярність такої ноші сьогодні фіксуємо практично по усій території Покуття.

У с. Торговиця Городенківського р-ну з 1990-х рр. вишивкою бісером займається Нагірняк Анастасія Іванівна (1951 р. н.). Вперше майстриня застосувала вишивку бісером та січкою виконуючи репліку сорочки, побаченої на буковинському весіллі²⁸. Згодом в асортименті творів поряд із натільним з'явилося також нагрудне та поясне вбрання. Нині майстриня створює власні рослинні композиції, всіляко експериментуючи з формами мотивів.

До майстринь, у творах яких простежуються і автентичні, і запозичені композиційні рішення, відноситься Савчук Марія Миколаївна (1937 р. н.) зі с. Великий Ключів Коломийського р-ну²⁹. У 2010 р.

Іл. 13. Галицька Марія Михайлівна. Сорочка додільна жіноча з мотивом «давній взір». Полотно, січка, вишивання півхрестиком. Початок ХХІ ст., Косівський р-н Івано-Франківської обл. ПМА за 22 червня 2008 р. (на фото учасниця експедиції О. Козакевич). Фото О. Федорчук

для своєї онуки використовуючи січку жінка вишила костюм (сорочка, опинка, пояс) з мотивом «загарєви» (що своїми обрисами, і кольорами повторює давній космацький узір «лекічий»), який поширився у місцевій вишивці нитками ще у 1950—1960 роках.

Найбільше використання вишита бісером одіж набула у весільному обряді. Її вбирають молода та дружки у перший день весілля. Виключення становлять села Снятинського р-ну, де народну ношу одягає молода та дружки, лише того дня, коли «ідуть у село просити на весілля»³⁰. Декоровані бісером блузки, опинки, безрукавки та чільця функціонують як святкова одіж дівчаток різного віку. (Іл. 14).

Загалом сучасна покутська вишивка бісерними матеріалами переживає становлення, її орнаментика ще не має чітко сформованих місцевих рис. Бракує як майстринь із достатнім досвідом, так і вагомому пласту напрацьованих ними композиційних рішень, за якими б проглядалася автентична своєрідність оздобленого бісером одягу Покуття.

³⁰ ПМА. Записано 24 липня 2015 р. у с. Підвисоке Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. від Дідушко Ганни Андріївни, 1952 р. н.

²⁶ ПМА. Записано 22 червня 2008 р. у с. Старі Кути Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Галицької Ганни Михайлівни, 1939 р. н.

²⁷ ПМА. Записано 22 червня 2008 р. у с. Старі Кути Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Галицької Марії Михайлівни, 1962 р. н.

²⁸ ПМА. записано 15 серпня 2012 у с. Торговиця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Нагірняк Анастасії Іванівни, 1951 р. н.

²⁹ ПМА. Записано 10 липня 2013 р. у с. Великий Ключів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. від Мочернюк Ганни Василівни, 1953 р. н.

Іл. 14. Сучасна народна ноша (бісерний декор мають: чільце, кептар, опинка). 2010-ті рр., с. Підвисоке Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. ПМА за 24 липня 2015 р. Фото О. Федорчук

Отже, українські народні художні вироби з бісеру як компоненти передусім святкової ноші з'явилися на Покутті на рубежі XVIII—XIX століть.

Аналіз технологічних, типологічних та художніх ознак бісерних виробів різного часу засвідчує існування трьох етапів розвитку народної традиції. Упродовж першого етапу — у XIX ст. в ансамблі покутського народного одягу з'явилася щонайменше вісім типів бісерних накладних прикрас а також два типи декорованих бісером головних уборів. Народні майстри оволоділи техніками набирання у разки, шиття та нанизання. Найбільшого поширення набуло нанизання у спосіб «на декілька ниток» прийомами «у хрестик» та «сіточка». Наприкінці XIX ст. у практику стала входити техніка ткання. Орнаментика бісерних виробів включала широке коло мотивів з геометричними формами (ромб, хрест, різки, свастя, гребінчасті, шнуровидні, есovidні форми тощо). Характерним був також колорит покутських прикрас XIX ст. Його основу складали біла, теракотова, темно-вишнева та темно-зелена барви. Особливістю найпоширенішого типу прикрас — стрічкового гердану — було те, що на Покутті його зазвичай наши-

вали на червону вовняну стрічку та облямовували ланцюжком, нанизаним «у хрестик» або «колечками».

У першій половині XX ст. тривав другий етап народної традиції художніх виробів з бісеру. У цей час на Покутті побутувало 16 типів накладних прикрас з бісеру. Продовжували побутовати й декоровані бісером головні убори — чільце та весільний вінок. Композиції бісерних виробів збагатилися графічною та колористичною варіативністю мотивів. Серед нових улюблених взорів нанизаних і тканих прикрас з'явився мотив «штерна». На тканих оздобах стали зустрічатися також геометризовані форми рослинних мотивів, хоча на Покутті, у порівнянні, наприклад, з Північною Буковиною, прикрас з фітоморфними композиціями побутувало загалом небагато. Особливо помітні зрушення відбулися у снятинському ареалі, де в широку моду увійшли композиції з білим тлом із мотивами яскравих кольорів.

Третій етап традиції розпочався з тимчасового загасання мистецтва бісерних виробів, спричиненого негативними наслідками Другої світової війни. Упродовж 1950—1960-х рр. число народних майстрів на Покутті різко скоротилося. Актуалізація традиції художніх виробів з бісеру намітилася лише у 1970-х рр., чому передувало засвоєння досвіду буковинських майстрів, творчість яких не зазнала тимчасового загасання і зберегла понад столітній автентичний досвід.

Характерними для третього етапу ЕМТ стали два напрямки творчості покутських майстринь. Перший із них пов'язаний з відродженням мистецтва накладних прикрас. Другий — з поширенням новомодної вишивки бісером. Ще донедавна нетипові для краю вишиті бісером сорочки та компоненти нагрудного та поясного одягу почали виконувати майстрині з Покуття.

На початку XXI ст. чисельність осередків та майстрів, а також типологічне розмаїття творів є меншими аніж були у першій половині XX століття. Проте, кількість сіл, у яких можна натрапити на сучасних виконавців бісерних прикрас і також вишитого бісером одягу постійно зростає.

На прикладі ЕМТ БОНН Покуття, вдалося з'ясувати, що навіть короткочасне загасання традиції несе не відновні та важко відновні втрати. Після двадцятирічної паузи (1950—1960-ті рр.) багато осередків БОНН так і не відродилося. Найменши-

ми є втрати у творчості майстрів Коломийщини та Снятинщини.

Виконані із використання бісеру компоненти народної ноші сьогодні фіксуємо, здебільшого, як весільні атрибути. У структурі весільного дійства збереглися лише окремі компоненти колишньої народної ноші. Змінилися їхні функціональні особливості. Для прикладу, у селах Снятинщини збірний весільний вінок молоді (до складу якого традиційно входять бісерне чільце та стрічкові гердани), молода одягає лише того дня, коли запрошує на своє весілля. Поширення моди на художні вироби з бісеру є найкращим стимулом до збільшення чисельності майстрів та до подальшого розвитку популярного нині виду народного мистецтва.

Умовні скорочення:

БОНН — бісерне оздоблення народної ноші

ГКМ «Покуття» — Городенківський краєзнавчий музей «Покуття» (м. Городенка Івано-Франківської обл.)

ЕМТ — етнічна мистецька традиція

ІН НАНУ — Інститут народознавства Національної академії наук України

ІН НАНУ ІФБ — Інститут народознавства, ілюстративний фонд бібліотеки

МЕХП — Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів)

НЗТДПУ — Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

НМНАПУ — Національний музей народної архітектури та побуту України (м. Київ)

НМЛ — Національний музей у Львові ім. А. Шептицького

НМНМГП — Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського (м. Коломия Івано-Франківської обл.).

НМУНДМ — Національний музей українського народного декоративного мистецтва (м. Київ)

НТЕ — Народна творчість та етнографія

НЦНК — Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ)

ПМА — Польові матеріали автора

1. МЕХП, ЕП-22391—22546.

2. МЕХП, ЕП-22488, 22489.
3. МЕХП, ЕП-22487.
4. МЕХП, ЕП-22526.
5. МЕХП, ЕП-22514.
6. МЕХП, ЕП-22440, 22444, 22482, 22483.
7. МЕХП, ЕП-22206, 22486.
8. МЕХП, ЕП-22521, 22525; НМЛ, С-49.
9. МЕХП, ЕП-22197, 22445, 22484.
10. МЕХП, ЕП-22397, 22400, 22403, 22404, 22406.
11. МЕХП, ЕП-22394, 22404, 22422, 22427, 22433.
12. ІН НАНУ, ІФБ-11279, 11280.
13. НМНАПУ, О-1187.
14. МЕХП, ЕП-22405, 22406, 22407, 22408.
15. МЕХП, ЕП- 22150, 22154, 22155.
16. НМНМГП, В-1385.
17. НМЛ, С-33—34, С-47—53.
18. НМУНДМ, В-2281.
19. ДМУНДМ, В-5670.
20. ІН НАНУ, ІФБ-10645.
21. МЕХП, ЕП-22598.
22. НМНМГП, В-3982, В-3989, В-5416; МНАПЛ, АП-4508, АП-6340.
23. НМНМГП, В-3106, В-3988, В-5695.
24. НМНМГП, В-4009
25. НМНМГП, В-3986, 3987, 3988, 3990, 3991.
26. НМНМГП, В-4007, В-5234, В-5235, В-5236, В-5237, В-5920; МНАПЛ, О-6245, О-7219.
27. НМНМГП, В-1320.
28. НМНМГП, В-3973, В-3977, В-4532, В-4900; МЕХП, ЕП-22353.
29. НМНМГП, В-3974.
30. НМНМГП, В-3975; ТОКМ, Т-3045.
31. НМНМГП, В-3979—3984, В-3104, В-3105.
32. МЕХП, ЕП-81759; НМНМГП, В-2205, В-2279, В-2280, В-2571, В-5695.
33. НМНМГП, В-4009; НМЛ, С-49.
34. НМНМГП, В-35631; НМІУ, Т-5422.
35. НМНМГП, В-3754.
36. НМІУ, Т-5423.
37. НМНМГП, В-5236; МНАПЛ, О-7219.
38. НМЛ, В-1385; МЕХП, ЕП-21494; НМНМГП, Експозиція.
39. НМНМГП, В-5236; НМІУ, Т-5422, Т-5423.
40. МЕХП, ЕП-73781.
41. НМНМГП, Ф-137.
42. НМНМГП, В-3186, В-3187, В-3188, В-3668, В-3669, В-4604, В-4605, В-4606, В-4607, В-5196.
43. НМНМГП, В-4605, В-4606, В-4607, В-5430, В-5431.
44. ІН НАНУ, ІФБ-14468, 14473, 14474.
45. Музей Леся Мартовича у с. Торговиця Городенківського р-ну.
46. Приватна колекція Івана Гречка (м. Львів).
47. Будзан А.Ф. Художні вироби з бісеру / Антін Федорович Будзан // НТЕ. — 1976. — № 1. — С. 80—85. — (Бібліогр. в підрядк. прим. — 15 назв).

48. Врочинська Г.В. Українські народні жіночі прикраси XIX — початку XX століть / Ганна Врочинська. — Київ : Родовід, 2007. — 232 с. : іл. — (Бібліогр.: с. 224—228 (203 назви) та в підрядк. приміт.).
49. Головацький Я. О народній одеждѣ и убранствѣ Русиновъ или Русскихъ въ Галичинѣ и сѣверо-восточной Венгрии / Яков Головацький. — Санкт-Петербургъ : № 32. Типографія В. Киршбаума, 1877. — 85 с.
50. Каталог першої української хліборобської вистави в Стриюстроєноїзаходомкраєвогосоюзагосподарськомолочарського в Стрию. — Стрий : Друкарня І. Айхельбергера, 1909. — 43 с.
51. Макарчук С.А. Историко-етнографічні райони України: навчальний посібник / Степан Арсентійович Макарчук. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. — 352 с. : 53 іл. — (Бібліогр.: с. 345—351).
52. Матейко К.І. Головні убори українських селян до початку XX ст. / К.І. Матейко // НТЕ. — 1973. — № 3. — С. 47—54.
53. Матейко К.І. Український народний одяг / Катерина Іванівна Матейко. — Київ: Наукова думка, 1977. — 224 с. : іл. — (Бібліогр. : с. 210—222 та в підрядк. прим.).
54. Мрочко Фр.К. Снятинщина. Причинки до крайової етнографії / Фр. Ксаверій Мрочко ; перекл. з польск. Омеляна Ляшкевича ; передмова М. Бажанський. — Дітройт, 1977. — 129 с. — (Передрук — Львів, 1897).
55. Покуття: історико-етнографічний нарис / гол. ред. Андрій Королько. — Львів : Манускрипт, 2010. — 455 с. : іл.
56. Свйонтек Ирина. Покутські вишивки Прикарпаття. Мистецтво геометричного орнаменту і колориту. Перший мистецький альбом / І. Свйонтек. — Львів : Апріорі, 2013. — 260 с. : іл.
57. Стельмащук Г.Г. Традиційні головні убори українців / Галина Григорівна Стельмащук. — Київ : Наукова думка, 1993. — 240 с. : іл.
58. Україна та українці: історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (Галичина, Буковина). — Київ : Музей Івана Гончара, Оранта, 2007. — 304 с. : іл.
59. Федорчук О. Особливості традиційних прикрас із бісеру на Покутті / Олена Федорчук // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2002. — № 1 (8). — С. 119.
60. Федорчук Олена. Українські народні прикраси з бісеру / Олена Федорчук. — Львів : Свічадо, 2007. — 120 с. : іл. — (Бібліогр.: с. 75—80).
61. Федорчук Олена. Універсальні та унікальні риси бісерного декору народного одягу українців / О. Федорчук // Мистецтвознавство'2012. — Львів : СКІМ, 2012. — С. 155—168. — (Бібліогр.: с. 168).
62. Федорчук Олена. Головні функції бісерного декору народної ноші українців / О. Федорчук // Народознавчі зошити. — 2013. — № 4. — С. 648—659.
63. Франко І.Я. Етнографічна виставка у Тернополі / І.Я. Франко // Іван Франко. Зібрання творів : у 50-ти т. — Київ : Наукова думка, 1985. — Т. 46. — Кн. 1. — С. 479.
64. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny : w 4 cz. / O. Kolberg. — Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1882. — Cz. 1. — S. 35—49.
65. Вишиваний світ Євгенії Геник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hutsul.museum/exhibitions/2011/genyk_exhibition/.
66. Танчинець Оксана Миколаївна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rtic.if.ua/objects/c13/1562.html>.
67. Рукотвори. Творці з бісеру. Марія Чулак [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maystry/type/tvorci-z-biseru/>.

Olena Fedorchuk

ARTISTIC TRADITION OF GLASS-BEAD'S FOLK CLOTHES DÉCOR FROM THE POKUTTIA

In this paper artistic tradition of glass-bead's folk clothes décor from the Pokuttia in the XIX — early XXI century is discussed. Author distinguishes three stages of its development. Comparative analysis of the technological, typological and artistic features of glass-bead's artworks from various tradition stages is performed. The main trends of the current tradition stage are studied.

Keywords: art tradition, glass-bead, adornment, glass-bead's décor, folk attire, Pokuttia.

Olena Fedorchuk

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ТРАДИЦИЯ БИСЕРНОГО ДЕКОРИРОВАНИЯ НАРОДНОЙ ОДЕЖДЫ ПОКУТТЯ

Исследуется художественная традиция бисерного декора народной одежды Покуття XIX — начала XXI века. Автор выделяет три этапа её развития. Делается сравнительный анализ технологических, типологических и художественных особенностей бисерных изделий разных этапов традиции. Рассматриваются основные тенденции современных художественных процессов.

Ключевые слова: художественная традиция, бисер, украшение, бисерный декор, народная одежда, Покуття.